

แนวรบตะวันออก: มุสลิมพิชิตคูรอซานและทรานซอกเซีย (เอเชียกลางและอัฟกานิสถาน)

มุฮัมหมัดอิลยาส หล้าปริง¹

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของการขยายอำนาจของอาณาจักรอิสลามซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่นครแบกแดด (ประเทศอิรักในปัจจุบัน) สู่ดินแดนในภูมิภาคตะวันออก (แคว้นคูรอซานและ Transoxiana) และ 2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของศาสนาอิสลามในฐานะพลังประสานความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม อันนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาร่วมกันในภูมิภาคทางตะวันออกของอาณาจักรอิสลาม

วิธีการศึกษา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร โดยบูรณาการองค์ความรู้ระหว่างศาสนศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ คัดเลือกข้อมูลแบบมีวัตถุประสงค์จากแหล่งปฐมภูมิภาษาอาหรับ ได้แก่ งานของอัลญอบารีและบาล์ซุรี และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์เชิงตีความ และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องพรหมแดนและทฤษฎีของ Toynbee (1934)

ผลการศึกษา การขยายอาณาเขตของอาณาจักรอิสลามสู่ดินแดนในภูมิภาคตะวันออกในแคว้นคูรอซานและทรานซอกเซีย ดำเนินไปผ่านการผสมผสานระหว่างการใช้กำลังทหารและการเจรจา โดยผู้ปกครองเดิมในหลายพื้นที่ยังคงดำรงอำนาจต่อไปภายใต้อาณัติของอาณาจักรอิสลาม กระบวนการขยายอาณาเขตดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและบูรณาการองค์ความรู้และศิลปวิทยาการระหว่างอารยธรรมเปอร์เซีย โรมันไบแซนไทน์ เติร์ก และจีน ซึ่งศิลปวิทยาการจากอารยธรรมอันยิ่งใหญ่เหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานของศิลปวิทยาการที่ก่อตัวกำเนิดของยุคทองแห่งอารยธรรมอิสลามในเวลาต่อมา ในขณะเดียวกัน ศาสนาอิสลามมีบทบาทสำคัญในการหลอมรวมที่ก้าวข้ามความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชชาติพันธุ์ และภาษาในดินแดนตะวันออก โดยการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาร่วมกันเพื่อเสริมสร้างความเป็นเอกภาพในสังคม

การนำผลวิจัยไปใช้ ช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับกรอบแนวคิดการขยายอาณาเขตของอาณาจักรอิสลามในอดีตได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของศาสนาอิสลามในฐานะพลังแห่งการหลอมรวมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ผ่านการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเป็นเอกภาพและสันติภาพในสังคม

คำสำคัญ: อาณาจักรอิสลาม, กองทัพมุสลิม, เปอร์เซีย, คูรอซาน, ทรานซอกเซีย

¹ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ประเทศไทย <https://orcid.org/0009-0001-0908-2036>
yahprung@hotmail.com

Eastern Frontier: The Muslim Conquest of Khorasan and Transoxiana (Central Asia and Afghanistan)

Muhammad Ilyas Yahprung¹

Received: May 17, 2026.

Revised: June 12, 2026.

Accepted: June 16, 2026.

Abstract

Objective: 1. to examine the development of Muslim imperial expansion toward the eastern frontier; and 2. to analyze the role of Islam as a unifying force for cultural diversity in the eastern region, forging a shared religious identity among ethnically and culturally distinct peoples.

Methodology: This qualitative documentary research integrates perspectives from Islamic studies, history, and political science. Data were collected through purposive sampling of primary Arabic sources, principally the works of al-Tabari and al-Baladhuri, alongside relevant secondary literature. Analysis employed content analysis, interpretive analysis, and comparative analysis, guided by the concept of frontier governance and Toynbee's (1934) theory of social vacuum response.

Research Findings: The Islamic Empire expanded into Khurasan and Transoxiana through a combination of military campaigns and diplomatic negotiations, allowing local rulers to remain in power under Islamic suzerainty. This expansion fostered the exchange and integration of knowledge among the Persian, Byzantine, Turkic, and Chinese civilizations, laying the intellectual foundation for the Islamic Golden Age. The findings also indicate that Islam served as an integrative force, transcending cultural, ethnic, and linguistic diversity by fostering a shared religious identity and strengthening social cohesion.

Contributions: This study deepens understanding of the conceptual framework underlying the Islamic Empire's eastern expansion and highlights the role of Islam in integrating diverse ethnic, linguistic, and cultural communities through the formation of a shared religious identity. These findings provide a historical perspective on the development of social cohesion in multicultural societies.

How to cite:

Ratchamrong T. Songmuang J. (2026). Eastern Frontier: The Muslim Conquest of Khorasan and Transoxiana (Central Asia and Afghanistan). *Journal of Islamic Studies Prince of Songkla University*, 17(1), Article e301014. <http://doi.org/10.14456/jois.2026.5>

Keywords: Islamic Empire, Muslim army, Persia, Khorasan, Transoxiana

¹ Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University, Thailand. <https://orcid.org/0009-0001-0908-2036>
yahprung@hotmail.com

บทนำ

อาณาบริเวณฝั่งตะวันออกของภูมิภาคเอเชียตะวันตก ซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศอิหร่านและประเทศในแถบเอเชียกลางในปัจจุบัน รวมทั้งบางส่วนของเอเชียใต้ซึ่งก็คืออัฟกานิสถาน เป็นภูมิภาคที่มีความสำคัญยิ่งทั้งในอดีตและปัจจุบัน อารยธรรมเปอร์เซียซึ่งเป็นหนึ่งในอารยธรรมที่เก่าแก่ที่สุดของโลกได้ก่อกำเนิดขึ้นในดินแดนแห่งนี้ และแผ่ขยายออกไปทั้งทางตะวันตกและตะวันออก อิทธิพลของเปอร์เซียทั้งในด้านภาษา ศิลปะ วรรณกรรม ความเชื่อ และระบอบการปกครอง ได้แทรกซึมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันตก เอเชียกลาง เอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และบางส่วนของแอฟริกา

Map 1 The Eastern Frontier in Modern Context.

Sources: Esri, USGS, NGA, NASA, CGIAR, N Robinson, NCEAS, NLS, OS, NMA, Geodatastyrelsen, Rijkswaterstaat, GSA, Geoland, FEMA, Intermap and the GIS user community.

รูปที่ 1 แสดงพรมแดนทางตะวันออกของอาณาจักรอิสลามในบริบทของประเทศสมัยใหม่

(Haug, 2019)

ราวปี ค.ศ. 630 ระบบโลกในขณะนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง เมื่อกองทัพของอาณาจักรอิสลามที่เพิ่งก่อร่างสร้างตัวขึ้นได้ขยายอำนาจเข้ามายังภูมิภาคนี้ โดยมีชัยชนะเหนืออาณาจักรเปอร์เซียอันยิ่งใหญ่ซึ่งมีฐานอำนาจอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส กองทัพของอาณาจักรอิสลามได้เดินทัพต่อเนื่องไปจนถึง

อาณาบริเวณตะวันออกสุดซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของจีนภายใต้ราชวงศ์ถัง ความขัดแย้งทางทหารระหว่างจีนและอาณาจักรอิสลาม สิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของกองทัพมุสลิมในสมรภูมิทาลัส (ค.ศ. 751) และเป็นการปิดกั้นมิให้อิทธิพลของจีนแผ่ขยายเข้ามาภายในอาณาบริเวณพรมแดนหลังแม่น้ำทาลัสได้อีก ผลของการขยายอำนาจครั้งนั้น นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และระบบความเชื่อในดินแดนเปอร์เซียและพรมแดนตะวันออก และก่อให้เกิดกระบวนการหลอมรวมองค์ความรู้กรีก-โรมัน ภูมิปัญญาเปอร์เซีย-เอเชียกลาง และศิลปวิทยาการของจีน ภายใต้โลกทัศน์อิสลาม อันเป็นรากฐานของการเกิดขึ้นของยุคทองแห่งอิสลาม นั่นคือยุคของการก่อตัวและแบ่งบานขึ้นของกิจกรรมทางปัญญา การศึกษา ค้นคว้า ทดลองทางวิทยาศาสตร์ในหลากหลายสาขาวิชา รวมทั้งการแพทย์ ปรัชญา ภาษาศาสตร์ ศาสตร์ทางศาสนา สถาปัตยกรรม ศิลปะ สุทธิยศาสตร์ ฯลฯ ศิลปะวิทยาการเหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานของการเกิดขึ้นของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการในยุโรปในเวลาต่อมา

แม้กระบวนการขยายอำนาจของอาณาจักรอิสลามสู่พรมแดนตะวันออก จะได้รับความสนใจจากนักวิชาการตะวันตก อาทิ Gibb (1923) Kennedy (1981) และ Haug (2019) แต่งานศึกษาส่วนใหญ่มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงการทหารและการเมืองการปกครองเป็นหลัก โดยยังขาดการพิจารณาบทบาทของศาสนาอิสลามในฐานะพลังประสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในภูมิภาคที่มีความหลากหลายสูงนี้ นอกจากนี้ งานวิจัยที่อาศัยแหล่งปฐมภูมิภาษาอาหรับโดยตรง เช่น งานของอัลฏอบารี (al-Tabarī) และบาลัซซอรี (al-Balādhurī) ยังมีน้อยในบริบทวิชาการไทย

การศึกษาครั้งนี้อาศัยกรอบแนวคิด 2 ประการในการวิเคราะห์ ได้แก่ มโนทัศน์เรื่องพรมแดน (frontier) ในบริบทของระบอบอาณาจักรก่อนยุครัฐชาติสมัยใหม่ และทฤษฎีการตอบสนองต่อสัญญาณทางสังคม (challenge and response) ของ Toynbee (1934) ซึ่งอธิบายว่าอารยธรรมใหม่เกิดขึ้นเมื่อสังคมตอบสนองต่อความท้าทายที่เกิดจากความเสื่อมโทรมของระเบียบเดิม กรอบแนวคิดดังกล่าวเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการอธิบายการก่อตัวและการขยายอำนาจของอาณาจักรอิสลามในช่วงที่จักรวรรดิเปอร์เซียและโรมันไบแซนไทน์กำลังเสื่อมถอย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการขยายอำนาจของอาณาจักรมุสลิมสู่พรมแดนตะวันออก โดยชี้ให้เห็นลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่และรูปแบบการเคลื่อนทัพในบริบทของระบอบการเมืองการปกครองแบบอาณาจักรก่อนยุครัฐชาติสมัยใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของศาสนาอิสลามในฐานะพลังประสานความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมในภูมิภาคตะวันออก อันนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างทางชาติพันธุ์และความเชื่อ

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร (qualitative documentary research) โดยอาศัยการบูรณาการองค์ความรู้ข้ามสาขาระหว่างศาสนศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ เพื่อให้สามารถรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างครอบคลุมและน่าเชื่อถือ

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการผ่านการคัดเลือกเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับการขยายอำนาจของอาณาจักรอิสลามสู่ภูมิภาคตะวันออก โดยใช้หลักเกณฑ์การคัดเลือกแบบมีวัตถุประสงค์ (purposive sampling) เน้นแหล่งข้อมูลที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและครอบคลุมมิติทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ แหล่งปฐมภูมิหลัก ได้แก่ งานของ ของอัฏฏอบารี และบาล์ซุรี ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์มุสลิมคลาสสิกที่บันทึกเหตุการณ์จากแหล่งข้อมูลร่วมสมัย

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) การวิเคราะห์เชิงตีความ (interpretive analysis) และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis) โดยอาศัยกรอบแนวคิด 2 ประการ ได้แก่ มโนทัศน์เรื่องพรมแดน (frontier) ในบริบทของระบอบอาณาจักรก่อนยุครัฐชาติสมัยใหม่ และทฤษฎีการตอบสนองต่อสัญญาณทางสังคมของ Toynbee (1934) เพื่อสังเคราะห์และตีความข้อมูลในเชิงลึก ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการอย่างเคร่งครัดตามหลักจริยธรรมทางการวิจัย โดยให้ความเคารพต่อความหลากหลายทางความเชื่อและยึดมั่นในหลักการทั่วไปของการทำวิจัยเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อโดยผู้วิจัยต้องไม่นำมาตรฐานทางความเชื่อของตนเองไปตัดสินความเชื่ออื่นที่กำลังทำการศึกษา

ผลการศึกษา

1. การก่อตัวของอาณาจักรมุสลิมและการกระชับอำนาจในช่วงเริ่มต้น

เมื่อท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เสียชีวิตลงในปี ค.ศ. 632 ขนเผ่าในคาบสมุทรอาระเบียจำนวนหนึ่งได้ประกาศอิสรภาพจากอำนาจการปกครองของนครมะดีนะฮ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของอาณาจักรอิสลาม ขนเผ่าส่วนใหญ่ปฏิเสธการจ่ายซะกาตซึ่งเป็นข้อบัญญัติภาคบังคับสำคัญทางศาสนา และถือเป็นสัญลักษณ์ของความภักดีศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง โดยในหลายพื้นที่ทั้งใกล้และไกลจากเมืองหลวง เช่น บาห์เรน โอมาน มะอ์เราะและฮัฏเราะเมาท์ ได้มีประกาศละทิ้งอิสลาม พร้อมกันนั้นได้มีผู้อ้างเป็นศาสดาเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ผู้อ้างตนเป็นศาสดาที่ทรงอิทธิพลและมีกองทัพแข็งแกร่งที่สุดคือ มุสลิมะฮ์ อัลกัษาบ (เสียชีวิต ค.ศ. 632) หัวหน้าเผ่าบ努สะนีพะฮ์ซึ่งมีกำลังพลประมาณ 40,000 นาย ขณะที่ชนเผ่า ขอฟาตาน (Ghafatan) สังเกตเผ่าไกส์ (Qays) ฉวยโอกาสเข้ายึดเมืองมักกะฮ์และร่วมมือกับเผ่าบ努สะด (Banu Assad) ก่อขบถขึ้น โดยมีญุัยหะฮ์ บินคุยลิด (เสียชีวิต ค.ศ. 642) ประกาศตนเป็นศาสดาและโจมตีมะดีนะฮ์ ภาวะดังกล่าวนำมาซึ่งความระส่ำระสายทั่วคาบสมุทรอาระเบียและเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของอาณาจักรอิสลาม ที่เพิ่งก่อตัวขึ้น (Ibn Sa'd, Vol.6, p. 102)

สภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นทำให้ อูบัยกร์ อัศคีดีก (ปกครอง ค.ศ. 632–634 เสียชีวิต ค.ศ. 634) ซึ่งเป็นผู้นำคนแรกของอาณาจักรอิสลาม ที่เพิ่งสถาปนาระบอบการปกครองที่เรียกว่า คิลาฟะฮ์ จำเป็นต้องดำเนินสงครามริดดะฮ์หรือสงครามปราบปรามชนเผ่าที่ละทิ้งศาสนาอิสลามเพื่อให้ชนเผ่าต่าง ๆ ที่เคยทำสัญญาสาบานภักดีต่ออิสลามกลับมาภักดีต่ออิสลามเช่นเดิม โดยในกระบวนการสงครามดังกล่าวเปิดโอกาสให้อาณาจักรอิสลามกระชับอำนาจทางการเมืองการปกครองไปด้วย นอกจากนั้นสงครามริดดะฮ์มิได้เป็นเพียงสงครามปราบปรามศาสดาจอมปลอมเท่านั้น หากแต่เปิดโอกาสให้กองทัพมุสลิมขยายพรมแดนต่อไป เมื่อกองทัพนำโดยคอลิด บินวะลิด (เสียชีวิต ค.ศ. 642) รุกคืบสู่อิรักซึ่งปกครองโดยอาณาจักรเปอร์เซียราชวงศ์ซาสานิด (224–651 AD) กองทัพมุสลิมที่มีกำลังพลประมาณ 18,000 คน เผชิญหน้ากับกองทัพซาสานิดกำลังพลประมาณ 70,000 คน นำโดยบะห์มาน ญัฮซุยะฮ์ (เสียชีวิต ค.ศ.

636) ที่สมรภูมิอุลล (Ullays) (al-Balādhurī, 1916, p. 183) ก่อนการสู้รบ คอลิดได้มีสารถึงฮอรัมส์ ผู้ปกครองแคว้นว่า

"จงรักดีต่ออิสลามแล้วท่านจะปลอดภัย หรือไม่ก็ยอมจ่ายญิซยะห์แล้วท่านและผู้คนที่ของท่านจะได้รับการปกป้องมิฉะนั้นท่านจะต้องเสียใจ เพราะเราได้ยกทัพมาพร้อมกับนักรบผู้ซึ่งปรารถนาความตายเช่นเดียวกับท่านปรารถนาการมีชีวิตอยู่" (al-Ṭabarī, 1987, Vol.2, p. 544)

สมรภูมิอุลล หรือ "สมรภูมิแม่น้ำแห่งเลือด" เป็นการรบที่ดุเดือดที่สุดครั้งหนึ่งในชีวิตของคอลิด อัฏฏอบารี บันทึกคำกล่าวของคอลิดไว้ว่า "ฉันไม่เคยเผชิญกับศัตรูใดที่อดทนและต่อสู้อย่างดุเดือดดังเช่นกองทัพของชาฮานาซิดที่สมรภูมิอุลล (al-Ṭabarī, 1987, Vol.4, pp. 493–503)" กองทัพมุสลิมสามารถควบคุมพื้นที่ทางตอนใต้และตอนกลางของอิรักได้ภายในสิ้นปี ค.ศ. 633

เมื่ออุมรฺ อิบน์ อัลค็อฏฏอบ (เสียชีวิต ค.ศ. 644) ขึ้นเป็นเคาะลีฟะฮ์ กองทัพมุสลิมภายใต้การนำของสะอ์ด อิบน์ อบีวักกอศ (ค.ศ. 595–674) ได้เคลื่อนทัพด้วยกำลังพล 30,000 คนไปยังศูนย์กลางทางอำนาจของเปอร์เซียและได้รับชัยชนะเด็ดขาดที่สมรภูมิ กอฏิซียะฮ์ (Qādisiyyah) และเข้ายึด เตซิฟอน (Ctesiphon) เมืองหลวงของเปอร์เซียที่ดำรงมากว่า 800 ปี (al-Balādhurī, 1916, p.360) และในปีเดียวกัน กองทัพมุสลิมยังเข้ายึดซีเรียจากอาณาจักรโรมันไบแซนไทน์ที่สมรภูมิยรรมูก ทำให้มุสลิมกลายเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวในภูมิภาคและค่อย ๆ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากกรีกมาสู่อาณาจักรอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาและวิทยาศาสตร์ในโลกทัศน์แบบอริสโตเติล

ความสนใจในภูมิภาคตะวันออกทำให้มุสลิมย้ายฐานกำลังรบไปยังเมืองบักเราะฮ์และกูฟะฮ์ในอิรัก เพื่อเตรียมการขยายอำนาจสู่แคว้นคุรอซาน (Khorāsān) และมาวารออัลนหริ (Mā warā' al-nahr) หรือแคว้นทรานซอกเซียนา (Transoxiana) ต่อไป

2. การพิชิตแคว้นคุรอซาน

Khorāsān มีรากศัพท์จากภาษาเปอร์เซียว่า "Khāwarāsān" แปลว่า "ดินแดนที่ดวงอาทิตย์ขึ้น" ชื่อนี้ปรากฏในช่วงอาณาจักรชาฮานาซิดภายใต้ชาฮันชาร์คอสรอว์ (Shāhanshāh Khusraw I) (ครองราชย์ ค.ศ. 531–579) มีเมืองหลักได้แก่มาร์ว (Marw) หรือเติร์กเมนิสถานในปัจจุบัน เมือง นีซาปูร์ (Nishāpūr) หรืออาณานิคมทางทิศเหนือของอิหร่านในปัจจุบัน เมือง บัลค์ (Balkh) และเมืองเฮรัต (Harāt) หรืออัฟกานิสถานในปัจจุบัน

แม้กองทัพมุสลิมจะโค่นอาณาจักรเปอร์เซียได้แล้ว แต่พระเจ้ายัซเกิร์ตที่ 3 (Yazdgird III) จักรพรรดิเปอร์เซียพร้อมด้วยกองทัพที่เหลือได้ถอยร่นไปยังเมืองเนฮะวัน (Nehavand) ซึ่งเป็นฐานที่มั่นสุดท้าย ทำให้กองทัพของสะอ์ด อิบน์ อบีวักกอศ เคลื่อนทัพตามไปและได้รับชัยชนะเหนือพระเจ้ายัซเกิร์ตที่ 3 ที่สมรภูมิเนฮะวัน ในปี ค.ศ. 642 ชัยชนะครั้งนี้ถือเป็นการพิชิตเปอร์เซียอย่างสมบูรณ์ในสมัยเคาะลีฟะฮ์อุมรฺก่อนพระองค์จะเสียชีวิตในอีก 2 ปีต่อมา ทั้งนี้ก่อนอุมรฺเสียชีวิต ได้สั่งให้อับูมุซา อัลอัซหะรียฺ (เสียชีวิต ค.ศ. 672) ส่งอะห์นาฟ บินโกซ (เสียชีวิต ค.ศ. 686) ติดตามพระเจ้ายัซเกิร์ตที่ 3 ซึ่งพยายามรวบรวมพันธมิตรจากชาวเติร์กและจันราชวงศ์ถึงเพื่อต่อต้านมุสลิมในแคว้นคุรอซาน

อะห์นาฟเคลื่อนพลจากเมืองกูพะยฺและเข้าปิดล้อมเมืองหน้าด่านใกล้แม่น้ำเมอร์ฆับ (Murghab) ในปี ค.ศ. 652–653 เจ้าเมืองได้ส่งจดหมายขอยอมจำนน มีใจความว่า

“โดยแท้จริง ข้าขอเสนอข้อตกลงสันติภาพ (1) ข้าจะมอบเงิน 60,000 ดิรฮัมเป็นค่าคอรอก (2) ท่านต้องให้ข้าดำเนินการปกครองต่อไปตามที่พระเจ้าคอสรุที่ 1 (Khusraw I) ได้ให้ปู่ของข้าเป็นผู้ปกครอง (3) ท่านต้องไม่เก็บส่วยจากครอบครัวและบริวารของข้า (4) สถานบัญชาการของข้าต้องไม่ถูกยึด ถ้าท่านดำเนินการตามนี้ ข้าจะยอมสวามิภักดิ์” (al-Ṭabarī, 1987, Vol.4, pp.268–269)

อะห์นาฟรับข้อเสนอดังกล่าว เมืองจึงรอดพ้นจากสงคราม บันทึกนี้แสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของการขยายอำนาจของมุสลิม กล่าวคือ การพิชิตอาจดำเนินไปด้วยการทำข้อตกลงหรือซุลห์ (Ṣulḥ) หรือการใช้กำลังทหาร โดยถ้าเกิดขึ้นในลักษณะการทำข้อตกลง จะทำให้เมืองรอดพ้นจากความเสียหายและผู้ปกครองเดิมยังคงอยู่ในอำนาจต่อไป อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ชี้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว อะห์นาฟดำเนินการรุกโจมตี และล่าถอยกลับไปยังฐานที่มั่น มากกว่าเป็นการผนวกดินแดนอย่างเป็นทางการ (Haug, 2019, p.230)

การเข้าพิชิตคูรอซาน อย่างเป็นทางการเกิดขึ้นในสมัยเคาะลีฟะฮ์อุษมาน บินอัฟฟาน (ปกครอง ค.ศ.644–656: เสียชีวิต ค.ศ.656) อุษมานได้ส่งแม่ทัพชื่อ अबดุลเลาะห์ บินอามีร์ (เสียชีวิต ค.ศ. 678) โดย अबดุลเลาะห์ใช้เมืองบัศเราะฮ์เป็นฐานเคลื่อนพล (al-Yāqūbī, 2018, p. 174) กองทัพมุสลิมเข้ายึดเมืองมาร์วโดยไม่มีการสู้รบ เนื่องจากมาฮาเวย์ห์ มัรซุบัน (Māhawayh Marzubān) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองยื่นข้อเสนอสวามิภักดิ์ และเป็นมาฮาเวย์ห์นั่นเองที่ลอบสังหารพระเจ้ายัซกิร์ดที่ 3 ซึ่งหนีมาอาศัยที่เมืองนี้เพื่อรวบรวมกำลังต่อต้านกองทัพมุสลิม ผลจากเหตุการณ์นี้ทำให้เมืองมาร์วกลายเป็นศูนย์กลางทางการบริหารและเป็นฐานทัพของมุสลิม มีการรวบรวมองค์ความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ในแคว้นคูรอซานซึ่งเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยการศึกษาเกี่ยวกับดาราศาสตร์ การแพทย์ คณิตศาสตร์ ปรัชญา ซึ่งต่อมามาร์วได้กลายเป็นเมืองหลวงในช่วงสั้น ๆ ของอาณาจักรอับบาซิดภายใต้การปกครองของคอลีฟะห์ อัลมะมูน (ครองราชย์ ค.ศ. 813–833) โดยมีหลักฐานการผลิตเหรียญกษาปณ์สลักคำว่า “ญัยญิด” ซึ่งแปลว่า “ยอดเยี่ยม” ในสไตลล์อักษรกูฟิก (Qufic) ในปี ค.ศ. 651 และสลักคำว่า “บิสมิลละฮ์” ซึ่งแปลว่า “ด้วยพระนามของอัลลอฮ์” ในปี ค.ศ. 652 เป็นเครื่องยืนยันเสถียรภาพและความมั่งคั่งของการปกครอง ต่อมา अबดุลเลาะห์ บินอามีร์ แบ่งกองทัพเข้ายึดเมืองต่าง ๆ เช่นเมืองบายัค (Bayak) เมืองนิซาปูร์ (Nishapur) เมืองแฮรัต (Harat) เมืองบัลค์ (Balkh) และเมืองซารัค (Sarakh) ซึ่งกินพื้นที่ทั่วอาณาบริเวณเกือบทั้งหมดของอิหร่าน เอเชียกลางและอัฟกานิสถานในปัจจุบัน โดยเฉพาะการผนวกรวมเมืองแฮรัตและเมืองบัลค์ซึ่งเป็นดินแดนที่มีความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา ทำให้อาณาจักรอิสลามได้ปฏิสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพุทธศาสนา และครอบครัวบาร์มาคิด (Barmakid) ซึ่งนับถือศาสนาพุทธได้กลายมาเป็นบุคลที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ คือตำแหน่ง มหาเสนาบดี ในอาณาจักรอับบาซิดอีกด้วย

นโยบายการบริหารในยุคเคาะลีฟะฮ์อุษมานมีความเอื้อต่อการสร้างความมั่งคั่งให้กับนครมะดีนะฮ์ โดยเฉพาะจากทรัพย์สินที่ไหลเข้ามาจากดินแดนที่พิชิตได้ใหม่ อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญของยุคนี้นี้คือชนเผ่าอาหรับต่างมุ่งหน้าไปตั้งถิ่นฐานในอิรักซึ่งเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ปรากฏการณ์นี้ได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดกับชนพื้นเมือง (Hourani & Ruthven, 2013, p.92) คอลีฟะฮ์อุษมานจึงใช้นโยบายส่งชนเผ่าอาหรับออกพิชิตดินแดนใหม่ซึ่งช่วยผ่อนคลายแรงกดดันภายในดังกล่าว

เมื่อเคาะลีฟะฮ์อุมัยยะฮ์ถูกลอบสังหารในปี ค.ศ. 656 และเกิดสงครามพิพัตนะฮ์หรือสงครามกลางเมืองระหว่างมุสลิมด้วยกัน ความสนใจต่อแคว้นคูรอซานก็ลดน้อยลง เกิดการกบฏและปฏิเสธรากการจ่ายส่วยเป็นระยะ ๆ จนกระทั่ง ซิยาต อิบน์ อับดุลฮามิด (ค.ศ. 622–673) ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ว่าการอิรักและดำรงฐานะเป็นอุปราชของ ภูมิภาคตะวันออกคนแรกของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ในปี ค.ศ. 670 โดยซิยาตเป็นผู้ปกครองคนแรกของอาณาจักรมุสลิมที่ได้ทำการตีเหรียญดิรฮัมตามแบบนิยมของชาซานิดโดยสลักชื่อตัวเองลงบนเหรียญ และเป็นผู้ดำเนินนโยบายอพยพนักบวชอาหรับพร้อมครอบครัว 50,000 คนเข้าตั้งถิ่นฐานในคูรอซาน ทำให้ในปี ค.ศ. 671 มีชาวอาหรับอยู่ในแคว้นนี้ประมาณ 200,000–250,000 คน อันเป็นรากฐานสำคัญของการขยายอำนาจสู่อาณานิคมบริเวณมาะรออ์อัลนะริ หรืออาณานิคมหลังแม่น้ำออกซุส (Oxus) หรือภูมิภาค ทรานซอกเซียนา ขณะที่การปกครองของคูรอซาน ได้รับการยกระดับให้เป็นเอกเทศจากบัศเราะฮ์ โดยมีเมืองมาร์วเป็นเมืองหลวง

3. การพิชิตทรานซอกเซียนา

“ไม่มีภูมิภาคใดที่มีการขยายตัวอย่างกว้างขวางเท่ากับมาะรออ์อัลนะริ เนื่องจากพรมแดนส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ติดกับดินแดนแห่งสงคราม” (Ibn Hawqal, as cited in Gibb, 1923, p.47)

มาะรออ์อัลนะริ หรือซอกเซียนา หมายถึงดินแดนถัดจากแม่น้ำออกซุส หรือแม่น้ำอามูดาร์ยา (Amu Darya) แบ่งออกเป็น 4 ภูมิภาคหลัก ได้แก่ (1) เตร์กคาริสถาน (Tukharistan) ซึ่งเป็นดินแดนทางตอนเหนือของหุบเขาออกซุส ล้อมรอบด้วยเทือกเขาฮิสซาร์ (Hissar) ทางเหนือและเทือกเขาฮินดูกูชทางใต้ (2) ซุฆด์ (Sughd) คือฝั่งตะวันออกตอนกลางของแม่น้ำออกซุส และอาณานิคมแม่น้ำซารัฟชาน (Zarafshan) (3) คอวาริสม์ (Khwarizm) เป็นดินแดนทางตอนล่างของแม่น้ำออกซุส ก่อนไหลลงสู่ทะเลอารัล (Aral Sea) และ (4) ดินแดนแถบเหนือเทือกเขาฮิสซาร์ รอบแม่น้ำญารเตส (Jaxartes) หรือแม่น้ำซิดารุยา รวมทั้งพื้นที่ เซไตซู (Zhetysu) และหุบเขาเฟอกานา (Fergana)

ก่อนการเข้ามาของอิสลาม ภูมิภาคนี้เป็นสนามของการแข่งขันระหว่างชนเผ่าเร่ร่อนจากที่ราบสูงเอเชียกลางและมองโกเลีย ต่อมา มีการก่อตั้งเป็นอาณาจักรกรีกแบคเตรียน (Greco-Bactrian) ราว 2 ศตวรรษก่อนคริสตกาล จากนั้นพวกยูเอซี (Yuezhi) เข้าสถาปนาอาณาจักรคุชชาน (Kushan) ซึ่งเป็นอาณาจักรที่เปิดรับพุทธศาสนา และในคริสต์ศตวรรษที่ 6 ชนเผ่าเติร์กได้สถาปนาอาณาจักรเติร์กข่าน (Turkic Khaganate) ที่มีลักษณะการรวมตัวหลวม ๆ กันของชนเผ่าต่าง ๆ (Haug, 2019, p.240) ความเป็นชนเผ่าของชาวเตอร์กและความคุ้นชินกับสภาพภูมิประเทศที่สลับซับซ้อนทำให้ภูมิภาคนี้ยากแก่การปราบปราม Kennedy (1981, p.238) บรรยายว่า

“แผ่นดิน ทรานซอกเซียนา ปกคลุมไปด้วยความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่ง และได้รับการปกป้องจากผู้คนที่เป็นนักรบซึ่งให้คุณค่าสูงยิ่งกับความเป็นอิสระ ด้วยเหตุนี้ การเอาชนะและนำพวกเขามาอยู่ภายใต้อำนาจจึงเป็นการรบที่ยาวนานและหนักหนาสาหัสที่สุดของการพิชิตแผ่นดินต่าง ๆ ของมุสลิม”

การเข้าสู่มาะรออ์อัลนะริ เริ่มต้นในปี ค.ศ. 664 เมื่อฮะกาม บินกิฟารี (เสียชีวิต ค.ศ. 670) ข้ามแม่น้ำออกซุส และเป็นมุสลิมคนแรกที่ไปละหมาดในดินแดนแห่งนี้ (Hasan, 1970, p.170) ต่อมาอุบัยดุลละห์ อิบน์ซิยาต (อยู่ในตำแหน่ง ค.ศ. 673–683) เคลื่อนทัพจากเมืองมาร์ว ข้ามแม่น้ำออกซุส เข้าโจมตีเมืองบูคอโรในปี ค.ศ. 674 ขณะนั้น ผู้ปกครองเมืองชื่อ คาทูน (Khatun) ได้ขอความช่วยเหลือจากพวกเติร์ก แต่พ่ายแพ้แก่มุสลิม คาทูนจึงเสนอ

เงิน 1 ล้านดิรฮัมแลกกับการที่กองทัพมุสลิมจะไม่ทำลายพื้นที่เกษตรกรรม ในการนี้อุบายดุลเลาะห์ จับเซลยศึกประมาณ 4,000 คนซึ่งเป็นนักแม่นธนูกลับไปเป็นทหารรักษาการณ์ที่บัศเราะฮ์ โดยไม่ได้ยึดครองเมืองโดยตรง และผู้ปกครองเดิมยังคงอยู่ในอำนาจ (al-Balādhurī, 1916, p.364)

ต่อมาในช่วง ค.ศ. 676–677 มุอาวิยะฮ์ (เสียชีวิต ค.ศ. 680) ได้ส่งสะอีด อิบน์อุษมาน (เสียชีวิต ค.ศ. 680) เคลื่อนทัพเข้าสู่บูคอรออีกครั้ง ผู้ปกครองเมืองบูคอรอในขณะนั้นคือคาทูน ได้ส่งสารไปยังเมือง ซามาร์คันด์ (Samarkand) เมือง คิช (Kish) เมืองนาซัฟ (Nasaf) และพวกเตอร์กเผ่าต่าง ๆ ซึ่งเป็นพันธมิตรให้มาช่วยสู้รบเพื่อต่อสู้กับมุสลิม แต่กองกำลังพันธมิตรจำนวนประมาณ 120,000 คนพ่ายแพ้แก่สะอีด เมื่อสะอีด เคลื่อนทัพต่อไปยังซามาร์คันด์ al-Balādhurī (1916, p.370) บันทึกว่าคาทูนถูกบังคับให้นำทัพช่วยเหลือมุสลิมเข้าตีเมือง ซามาร์คันด์โดยเมืองต่าง ๆ แยกพ่ายลง สะอีดเข้าทำการยึดในช่วงเวลาสั้น ๆ และกวาดต้อนเชลยศึกขึ้นขึ้นผู้ปกครองกลับสู่นครมะดีนะฮ์ ต่อมาทาสเหล่านี้ได้รุมสังหารสะอีดเสียชีวิตที่นครมะดีนะฮ์

ต่อมาอุษมาน ซัลม์ อิบน์ฮิยาต (เสียชีวิต ค.ศ. 692) ถูกส่งจากซีเรียเคลื่อนทัพเข้าสู่แคว้นคอวาริส์ม และซามาร์คันด์อีกครั้ง โดยได้นำภรรยาซึ่งกำลังตั้งท้องไปด้วยและให้กำเนิดบุตรชายชื่ออัลซุฆด์ (al-Sughd) ภรรยาของอุษมานถือเป็นผู้หญิงอาหรับคนแรกที่ข้ามแม่น้ำออกซุสไปยังมาวะรออ์อัลนะริ โดยในช่วงเวลานั้นอาณาจักรเติร์กข่านอ่อนแอลงมาก ขณะที่ราชวงศ์ถังกำลังวุ่นอยู่กับการจัดการกับอาณาจักรทิเบตที่เพิ่งก่อตัวขึ้น ทำให้เมืองต่าง ๆ ที่อุษมานเข้าตีไม่ได้รับความช่วยเหลือจากพันธมิตรและต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม 400,000 ดิรฮัม (Haug, 2019, p.294) แก่กองทัพมุสลิม อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดสงครามพิพัตนะฮ์ขึ้นอีกครั้งในใจกลางของอาณาจักรมุสลิม การพิชิตตะวันออกต้องหยุดชะงักลง ส่งผลให้แคว้นมาวะรออ์อัลนะริค่อย ๆ เข้มแข็งขึ้นและสร้างพันธมิตรเพื่อต่อต้านมุสลิมอีกครั้ง

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 709 เมื่อกุฎัยบะฮ์ อิบน์มุสลิม (เสียชีวิต ค.ศ. 715) ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ว่าการแคว้นคูรอซาน กุฎัยบะฮ์มาจากเผ่าบาฮิละฮ์ (Bahila) ซึ่งเป็นเผ่าเล็กที่ไม่มีอิทธิพลทางการเมืองทำให้เขาสามารถดำเนินการสงครามโดยไม่ติดกับดักของการเมืองระหว่างชนเผ่า ซึ่งในขณะนั้นคุรุณด้วยความขัดแย้งระหว่างเผ่าทางใต้ (ชนเผ่า Azd และ ชนเผ่า Rabiah) และเผ่าทางเหนือ (ชนเผ่า Qays) กุฎัยบะฮ์ได้รับการสนับสนุนจาก อัลฮัจญัจ อิบน์ญุซุฟ (เสียชีวิต ค.ศ. 714) ผู้ปกครองอิรักที่ทรงอิทธิพลภายใต้เคาะลีฟะฮ์อับดุลมาลิก (ปกครอง ค.ศ. 685–705) กุฎัยบะฮ์ใช้เวลา 10 ปีพิชิตบูคอรอและซามาร์คันด์อย่างสมบูรณ์ เป็นผู้กระชับอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมทั้งจัดระเบียบการปกครองและความสัมพันธ์ทางการทูต โดย al-Balādhurī (1916, p.360) บันทึกว่า กุฎัยบะฮ์ดำเนินนโยบายค่อนข้างเข้มงวดกับชาวเมืองที่ไม่ใช่มุสลิม เช่น การใช้ตราดินเหนียวควบคุมการเข้าเมือง คือประทับตราที่ฝ่ามือของผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมเมื่อเข้าเมืองและต้องออกจากเมืองก่อนที่ตราดังกล่าวจะแห้ง นโยบายนี้ก่อให้เกิดความกระด้างกระเดื่องขึ้นในหมู่ผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมอยู่เสมอ และต่อมาได้ถูกยกเลิกไปเนื่องจากขัดต่อหลักการอิสลามที่ต้องปฏิบัติต่อชนต่างศาสนิกอย่างให้เกียรติ อย่างไรก็ตาม เมื่อกุฎัยบะฮ์เสียชีวิต การปกครองของมุสลิมในอาณาบริเวณมาวะรออ์อัลนะริเริ่มคลอนแคลนอีกครั้ง ทั้งนี้เพราะลักษณะการปกครองในอดีตมีลักษณะที่แม่ทัพและผู้ปกครองเป็นบุคคลเดียวกัน และอำนาจของบุคคลดังกล่าวผูกติดกับผู้ที่มีอำนาจจากศูนย์กลางการปกครองที่ให้การสนับสนุน เมื่อมีการเปลี่ยนเคาะลีฟะฮ์หรือเกิดการรัฐประหารขึ้นที่ศูนย์กลางทางอำนาจ แม่ทัพหรือเจ้าเมืองมักต้องถูกเปลี่ยน ทำให้เมืองที่พ่ายแพ้สามารถฟื้นตัวและก่อกบฏใหม่ได้เสมอ

การปกครองในมวระรออัลนะรีได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงเมื่อราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ('Abbāsiyyah) โค่นล้มราชวงศ์อุมัยยะฮ์ในปี ค.ศ. 750 โดยกองทัพจากคูรอซาน ซึ่งนำโดยอุมุสลิม (เสียชีวิต ค.ศ. 755) เป็นกำลังหลักในการปฏิวัติ ราชวงศ์ใหม่จึงมีฐานอำนาจในภูมิภาคนี้และสามารถปราบเมืองต่าง ๆ ได้อย่างราบคาบ กองทัพมุสลิมได้เคลื่อนทัพไปจนถึงแม่น้ำทาลัสซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของจีนราชวงศ์ถัง กองทัพมุสลิมที่นำโดยซียาด อิบน์ซอและห์ (เสียชีวิต ค.ศ. 752) ปะทะกับกองทัพจีนภายใต้การบัญชาการของ เกาเซียนจื่อ (เสียชีวิต ค.ศ. 756) ที่สมรภูมิตาลัสในปี ค.ศ. 751 กองทัพจากอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองอาณาจักรรบกันเป็นเวลา 5 วัน ผลคือกองทัพจีนพ่ายแพ้และล่าถอยกลับสู่ภูมิภาคซินเจียง (Xinjiang) (al-Balādhuri, 1916, p.368)

นักประวัติศาสตร์รุ่นเก่ามักมองสมรภูมิตาลัสว่าเป็นจุดสิ้นสุดของอิทธิพลจีนในภูมิภาค อย่างไรก็ตามงานวิจัยร่วมสมัย เช่น Beckwith (1987) และ Graff (2002) ชี้ว่าการถดถอยของอำนาจจีนในเอเชียกลางเป็นผลจากปัจจัยภายในของราชวงศ์ถังด้วย โดยเฉพาะกบฏอันลู่ชาน (An Lushan Rebellion, ค.ศ. 755–763) ซึ่งบังคับให้ราชสำนักต้องถอนกำลังออกจากพรมแดนตะวันตกเป็นการถาวร สมรภูมิตาลัสจึงควรเข้าใจในฐานะหนึ่งในปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจ มิใช่สาเหตุเดียว

ชัยชนะที่ทาลัส นำมาซึ่งผลสำคัญทางอารยธรรม เมื่อเชลยศึกจากกองทัพจีนกว่า 2,000 คนได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำกระดาษและวิทยาการทางเทคนิคของอารยธรรมจีนเข้าสู่อาณาจักรอิสลาม ขณะเดียวกันกระบวนการขยายอำนาจไปสู่เปอร์เซียทำให้อาณาจักรอิสลามเรียนรู้และต่อยอดองค์ความรู้ของอาณาจักรแห่งนี้ที่ได้สั่งสมมาเป็นระยะเวลานานนับพันปี อันนำไปสู่การปฏิวัติทางความรู้ในอาณาจักรอิสลาม เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ ทั้งปรัชญา วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ เคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยา ประวัติศาสตร์ ภาษา และวรรณกรรม อันเป็นจุดเริ่มต้นของยุคทองแห่งอิสลาม

อภิปรายผล

การขยายอำนาจของอาณาจักรมุสลิมสู่พรมแดนตะวันออก และกระบวนการพิชิตคูรอซานและทรานซอกเซียนาในช่วงเวลาประมาณ 100 ปี (ค.ศ. 632–751) แสดงให้เห็นพัฒนาการของการขยายอำนาจที่มีลักษณะเฉพาะ และบทบาทของศาสนาอิสลามในฐานะพลังประสานอัตลักษณ์ร่วมในภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูง

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบทฤษฎีของ Toynbee (1956) การก่อตัวของอาณาจักรอิสลามมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นการตอบสนองต่อสัญญาณทางอำนาจที่เกิดจากความเสื่อมโทรมของจักรวรรดิโรมันและเปอร์เซีย อิสลามทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันทางจิตวิญญาณที่เข้ามาเติมเต็มสัญญาณดังกล่าว และด้วยหลักการความเสมอภาค (เช่นอัลกุรอาน 49:13) และการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของศาสนาอิสลาม (เช่นอัลกุรอาน 2:256) ทำให้ผู้คนในดินแดนที่ถูกพิชิตยอมรับการปกครองได้ง่ายกว่าระบอบชนชั้นของจักรวรรดิเดิม ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Haug (2019) ที่ชี้ว่าความสำเร็จของการขยายอาณาจักรอิสลามในภูมิภาคนี้มิได้มาจากกำลังทหารเพียงอย่างเดียว

ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่ารูปแบบการขยายอำนาจของอาณาจักรอิสลามมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากการพิชิตดินแดนทั่วไป กล่าวคือ กองทัพมุสลิมมุ่งให้หัวเมืองเป้าหมายยอมจำนนและสวามิภักดิ์ผ่านการจ่ายภาษี

และส่วย โดยผู้ปกครองเดิมยังคงดำรงอำนาจต่อไปภายใต้ระบบสังคมเดิม ดังปรากฏในกรณีการเจรจาของมาฮาวีห์ ที่เมืองมารว และ การเจรจากับคาฟูน ผู้ปกครองเมืองบูคอรอ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Kennedy (1981) ที่อธิบายว่าความยืดหยุ่นทางการปกครองเป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จในการขยายอำนาจของมุสลิม ขณะเดียวกันกองทัพมุสลิมไม่มีการบังคับให้ผู้คนที่พ่ายแพ้ต่อมุสลิมเข้ารับอิสลามเนื่องจากหลักคำสอนของอิสลามห้ามการกระทำดังกล่าว ข้อสรุปของ Kennedy และนักประวัติศาสตร์คนสำคัญ เช่น Lewis (1995) ชัดแย้งกับทัศนะของนักบูรพคดีศึกษาบางส่วนที่กล่าวว่าอิสลามเผยแพร่ด้วยกำลังบังคับเพียงอย่างเดียว เช่นงานของ Zwemer (1909) ที่ถกเถียงว่าหลักความเชื่อของอิสลามที่เข้าใจง่ายไม่สลับซับซ้อนเมื่อรวมกับจิตวิญญาณการต่อสู้ภายในหลักคำสอนดังกล่าวทำให้อิสลามสามารถขยายอาณาจักรอย่างรวดเร็วไปสู่ไบแซนไทน์และเปอร์เซียด้วยกำลัง ขณะที่ Pipes (2002) ซึ่งถือเป็นนักบูรพคดียุคใหม่เชื่อว่าอิสลามเป็นภัยคุกคามต่อสหรัฐและชาติตะวันตก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นภัยคุกคามต่ออารยธรรมตะวันตก เนื่องจากเป็นศาสนาที่ขยายตัวโดยใช้กำลังในลักษณะเผด็จการเบ็ดเสร็จ แม้ว่าในปัจจุบันการใช้กำลังในอิสลามได้เปลี่ยนรูปไปเป็นอิสลามการเมือง ที่อาศัยกระบวนการทางกฎหมายและสื่อสารมวลชนภายใต้กรอบของประชาธิปไตยเพื่อบรรลุเป้าหมายซึ่งก็คือการบังคับใช้กฎหมายอิสลาม ส่วน Goldschmidt (1983) เห็นว่าการที่อาณาจักรอิสลามในช่วงต้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ (661-750) ไม่สามารถเข้ายึดอาณาจักรโรมันไบแซนไทน์ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดทำให้ต้องขยายอำนาจไปสู่พรมแดนทางตะวันออกคือแคว้นคูรอซานและทรานซอกเซียนา โดยข้อสรุปของ Goldschmidt เป็นการชี้ว่าการขยายอาณาเขตของอาณาจักรอิสลามไปยังพรมแดนด้านตะวันออกเป็นการแก้ปัญหาทางการทหารซึ่งก็คือการใช้กำลังนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่ การพึ่งพาแหล่งปฐมภูมิภาษาอาหรับเป็นหลัก ซึ่งอาจมีความลำเอียงเชิงมุมมองของผู้บันทึกที่เป็นนักประวัติศาสตร์มุสลิม ดังที่ปรากฏในกรณีรายงานของซัยฟ อิบน์ อุมร์ อัตตะมีมี (เสียชีวิตประมาณ ค.ศ. 786) ซึ่งถูกตั้งคำถามโดย อิบน์ อัลอาซีร (เสียชีวิต 630) ข้อจำกัดดังกล่าวชี้ให้เห็นความจำเป็นของการศึกษาเพิ่มเติมโดยอาศัยแหล่งข้อมูลภาษาเปอร์เซีย จีน และเติร์กควบคู่กันเพื่อให้ได้ภาพรวมที่สมบูรณ์และรอบด้านยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการการขยายอำนาจของอาณาจักรอิสลามสู่พรมแดนทางด้านตะวันออกนั้นคือคูรอซานและทรานซอกเซียนา และวิเคราะห์บทบาทของศาสนาอิสลามในฐานะพลังประสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในภูมิภาคดังกล่าว ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ากระบวนการพิชิตคูรอซานและทรานซอกเซียนา มิใช่เพียงการขยายอำนาจทางทหารเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนซึ่งผสมผสานระหว่างการใช้อำนาจ การเจรจา และการประนีประนอมทางวัฒนธรรม การเข้ามาของอำนาจทางทหารของกองทัพมุสลิมมิได้ทำลายโครงสร้างทางสังคมเดิมหรือบังคับให้ผู้คนที่ต้องเปลี่ยนมารับนับถือศาสนาอิสลาม หากแต่ผู้ปกครองเดิมยังคงดำรงอำนาจต่อไปและประชาชนยังคงสามารถปฏิบัติศาสนกิจภายใต้วัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมโดยไม่ต้องยอมรับในอำนาจนำของอาณาจักรอิสลามผ่านการจ่ายภาษีหรือส่วย

กระบวนการขยายอาณาเขตดังกล่าวในช่วงเวลาประมาณ 100 ปีได้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและบูรณาการองค์ความรู้และศิลปวิทยาการระหว่างอารยธรรมเปอร์เซีย โรมันไบแซนไทน์ เติร์ก และจีน ภายใต้โลกทัศน์อิสลาม อัน

เป็นรากฐานสำคัญของยุคทองแห่งอิสลาม และในที่สุดได้กลายเป็นแรงขับเคลื่อนของการฟื้นฟูศิลปวิทยาการของยุโรปในเวลาต่อมา ขณะเดียวกัน ศาสนาอิสลามได้ทำหน้าที่เป็นพลังประสานความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ในภูมิภาคตะวันออก สร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาร่วมกันท่ามกลางกลุ่มชนที่มีลักษณะการรวมตัวทางสังคมเป็นชนเผ่าซึ่งมักทำการต่อสู้ในลักษณะสงครามระหว่างกันมาเป็นระยะเวลานาน

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษานี้มีนัยสำคัญใน 3 ด้านดังนี้

ด้านวิชาการ การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นความจำเป็นของการวิจัยเพิ่มเติมโดยอาศัยแหล่งข้อมูลภาษาเปอร์เซีย จีน และเติร์กควบคู่กับแหล่งปฐมภูมิภาษาอาหรับ เพื่อให้ได้ภาพรวมของกระบวนการขยายอำนาจของอาณาจักรอิสลามที่สมบูรณ์และรอบด้านยิ่งขึ้น

ด้านการประยุกต์ใช้ รูปแบบการปกครองของอาณาจักรอิสลามที่เน้นการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมและการให้ผู้ปกครองท้องถิ่นดำรงอำนาจต่อไปสามารถนำมาเป็นกรณีศึกษาสำหรับการออกแบบนโยบายการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมในบริบทปัจจุบันทั้งในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม

ด้านสันติภาพ หลักการความเสมอภาคและการยอมรับความแตกต่างในศาสนาอิสลามที่ปรากฏในกระบวนการขยายอำนาจสู่พรมแดนตะวันออกสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางสำหรับการสร้างสันติภาพในกลุ่มชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เอกสารอ้างอิง

- Ansary, T. (2009). *Destiny disrupted: A history of the world through Islamic eyes*. PublicAffairs.
- al-Balādhurī, A. I. Y. (1916). *The origins of the Islamic state* (P. K. Hitti, Trans.). Columbia University Press. archive.org (Original work published 9th century)
- Beckwith, C. I. (1987). *The Tibetan empire in Central Asia: A history of the struggle for great power among Tibetans, Turks, Arabs, and Chinese during the early Middle Ages*. Princeton University Press.
- Gibb, H. A. R. (1923). *The Arab conquests in Central Asia*. The Royal Asiatic Society. scispace.com
- Goldschmidt, A., Jr. (1983). *A concise history of the Middle East*. The American University in Cairo Press.
- Graff, D. A. (2002). *Medieval Chinese warfare, 300–900*. Routledge.
- Hasan, S. A. (1970). A survey of the expansion of Islam into Central Asia during the Umayyad Caliphate (Part II). *Islamic Culture*, 44(3), 165–176.
- Haug, R. (2019). *The eastern frontier: Limits of empire in the late antique and early medieval Central Asia*. I.B. Tauris.

- Hourani, A., & Ruthven, M. (2013). *A history of the Arab peoples*. Faber and Faber.
- Ibn Sa'd, M. (1997). *The men of Madina* (A. Bewley, Trans.; Vol. 6). Ta-Ha Publishers. (Original work published 9th century)
- Kennedy, H. N. (1981). *The early Abbasid caliphate: A political history*. Barnes & Noble.
- Lewis, B. (1995). *The Middle East: A brief history of the last 2,000 years*. Scribner.
- Pipes, D. (2002). *Militant Islam reaches America*. Norton & Company.
- al-Ṭabarī. (1987a). *The history of al-Ṭabarī: Vol. 2. Prophets and patriarchs* (W. M. Brinner, Trans.). State University of New York Press. (Original work published 9th–10th century)
- al-Ṭabarī. (1987b). *The history of al-Ṭabarī: Vol. 4. The ancient kingdoms* (M. Perlmann, Trans.). State University of New York Press. (Original work published 9th–10th century)
- Toynbee, A. J. (1934). *A study of history* (Vol. 3). Oxford University Press.
- Toynbee, A. J. (1956). *An historian's approach to religion*. Oxford University Press.
- al-Yāqūbī. (2018). *The geography (Kitāb al-buldān) [The book of lands]*. In M. S. Gordon, C. F. Robinson, E. K. Rowson, & M. Fishbein (Eds. & Trans.), *The works of Ibn Wāḍih al-Yāqūbī: An English translation* (Vol. 1). Brill. (Original work published ca. 889)
- Zwemer, M. S. (1909). *Islam a challenge to faith*. University of California.

Conflict of Interest:

The authors declare no conflict of interest.